

FERİDUN NAFİZ UZLUK VE TIP TARİHİ
FERIDUN NAFİZ UZLUK AND HISTORY OF MEDICINE

Ayten ALTINTAŞ*

Emrini vicdanından, azim ve ümidini imanından alanlarız
1938 F. N. Uzluk

Manevi hocam, tıp tarihinin üstadı Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk' un Tıp Tarihçiliği yönünü anlatmadan önce kısaca hayatını özetlemem lazım. Feridun Nafiz 1902 yılında Konya'da doğdu. 1911 yılında İlkokulu, 1918 yılında İttihat Terakki Lisesini birincilikle bitirdi. 1919 yılında Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesine girdi. 1924 yılında mezun oldu. Tıp tahsili sırasında Üsküdar Mevlevî hanesinde kaldı. Burada Abdülgani Tevfik Dede tarafından yetiştirildi ve Mevlevî hanlık icazeti aldı. 1925 yılında Gülhane'de stajını tamamladı ve mecburi hizmetini Ordu Mesudiye'de Hükümet Tabibi olarak yaptı. 1928 yılında Konya Memleket Hastanesi'ne dâhiliye asistanı olarak tayin edildi. Bu görevini yerine getirirken 1929 yılında "Konya Sıtma Savaş Tabibi" olarak da görevlendirildi. Sıtma savaş ekibini kurdu burada üç yıl görev yaptı. 1932 yılında kendi imkânlarıyla Almanya'ya gitti. Münih Tıp Fakültesi dâhiliye laboratuvarında Bakteriyoloji ihtisası yaptı. 1934 yılında Hamburg Ependorf Hastanesinde bir yıl Tropikal Hastalıklar Enstitüsü'nde sertifika çalışması yaptı. Mayıs 1935 de Memleketine döndü. Aynı yıl Ankara'da Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünde Çiçek Aşısı Mütahassıslığına tayin oldu. Burada on yıl çalıştı. Yeni metotları oturttu, "Üretim Yerleri ve Boyalar" ve "Laborantlara Bakteriyolojik Araştırmalarda Kılavuz"

* Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı İstanbul/Türkiye, aytenaltintas@medipol.edu.tr.

kitaplarını yazdı. Ayrıca Trakya Umumi müfettişliğine tifo tifüs hastalığıyla mücadele çalışmalarına yardımcı oldu.

Feridun Nafiz Uzluk 44 yaşına kadar tıbbi böylesine önemli hizmetlerde bulundu, fakat en önemli hizmetini bu yaştan sonra yapacaktı. Tıp Tarihi konusunda profesyonel olarak çalışmaya başlaması 1946 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde açılan Tıp Tarihi hocalığına atanması ile başlar. O zamana göre geç yaşta üniversite hocalığı görevini üstlenmişti. Bu sürpriz bir atama değildi. Kendisi daha lise çağlarında Konya’da yerel gazetelere yazılar göndermiş, 1922 yılından itibaren de “Babalık” gazetesinde “Hekim Şifâ” adıyla muntazam yazılar kaleme almıştı. Tıp talebeliği sırasında tüm kültür toplantılarına katılıyor, hocaları derin tarih bilgisini takdir ediyorlardı. Almanya’daki ihtisası sırasında Türk kültür ve tarihinin önemini daha iyi kavradı. Münih de Doğu Dilleri Enstitüsünden Sümerolog Fritz Hommel’den asistanlık teklifi almış, Şark Dilleri Profesörü Karl Süsseim ile ortak çalışmalar yapmıştı. Arapça, Farsça, Almanca, İngilizce, Fransızca biliyor, Selçuklu ve Osmanlı tarihini kaynaklardan takip ediyordu. Özellikle tıp tarihi konusundaki çalışmalarıyla dikkat çekiyordu. 1935 yılında Süheyl Ünver ile “Tıp Tarihi Arkivi” ni yayınlamaya başladılar. Bunu Süheyl Ünver “...Bu mecmuayı genç, değerli ve âlim hekimimiz, tarihşinas Dr. Feridun Nafiz ile çıkarmayı kararlaştırdık” diye bildiriyordu. Daha sonraları Süheyl Ünver kendisine “üstadım” diye hitap edecektir. Çalışmalarında Türk Tıp Tarihine hizmeti en önemli amaçları olarak kabul ettiler. 1938 yılında Türk Tıp Tarihi Derneğini kurdular. Hazırladıkları kaynak eserlerin basılmasında karşılaştıkları zorlukları yenmek için Uzluk 1940 yılında Ankara Kale Dibi’nde bir matbaa kurdu. Tarihimize hizmet için tam uygun bir ortam oluşmuş fakat yapılan hizmeti anlamayan şahıslar tarafından matbaa 1944 yılında yıkılmıştı.

Feridun Nafiz Tıp Tarihi konusunu çok iyi bilen ve bu konuda yazdıklarıyla ne kadar ileri görüşlü olduğunu da gösteren bir araştırmacı idi. Tıp Tarihi konusunda o kadar bilgili idi ki hangi konuyu ele alsak o konudaki derin bilgisine hayran kalırız. Burada sadece farmakoloji kitapları için yazdıklarına bir bakmamız bize bunu ispatlar.

İslam ve Osmanlı Tıbbının önemli bir parçası olan farmakoloji dediğimiz ilaçlar bilgisidir ki kendisi bu konuda da çok derin bilgiye sahipti. Şanizade Ataulah’ın beş kitabından biri olan Mizânü’l- edviyye’yi tıp tarihi dünyasına tanıtmış ve çevirisini yayınlamıştı. Bu kitabı tanıtırken daha önce ilaçlar bilgisi konusunda yazılanları özetlemişti. Bu özet bile yoğun bilgi ve orijinal görüşlere sahiptir. Konuya İbni Baytar’ın kitabı ile başlar; “İslam şarkta Deva kitapları oldukça

zengin bir yekün tutar. Onların en meşhuru yedinci hicret asrının büyük farmakologu İspanya'nın Malaga şehriden İbni Baytarın (Camii müfredat aladviya valâğdıya) sıydı" diyerek konuya girer. Bu gerçekten önemli bir saptamadır. Çünkü klasik tıp tarihçiler böyle bir bilgiyi Dioskorides ile başlatırlar. İbni Baytarı yeterince tanıyan ve onun tıp dünyasına yaptığı etkileri iyi bilen merkeze bu büyük alimi yerleştirir. Bu önemli kitabın 1921 yılında Mısır'da basılan Arapçasının kendi kütüphanesinde olduğunu ve ayrıca 1840 yılında basılan Almanca ve Fransızca nüshalarına da kendisinin sahip olduğunu bildirir. Kendisi bu dillerin hepsine vakıf olduğundan İbni Baytar'ı çok iyi okuyup anlamıştır.

F.N. Uzluk için önemli olan kendi kültüründe bu büyük alimin etkileridir. Kendisi bu konuya da çok hakimdir; "Bu önemli kitap Türk diline ise 8 hicret asrının ilk rub'unda çevrilmiştir. Mütercimi yazık ki bilinmiyor, tercümeyi emreden Aydın oğlu Gazi Umur Beydir. Mütercim ile müellif arasındaki zaman kısa olduğundan otların, köklerin bir sözle drogların Türkçe mukabilleri bakımından fevkalâde kıymetlidir" der. Bu önemli farmakoloji kitabına İslam ve Osmanlı hekimlerinin çok önem verdiğini; "İbni Baytar'ın bu eseri uzun yıllar Müslüman şarkın bütün hastahane ve hekim mekteplerinde Kodex medicamentaris galenus işini görmüştür" diyerek vurgular ki bu bilgi 2018 yılında ancak anlaşılmıştır.

Feridun Nafiz Osmanlıca yazılmış tüm İbni Baytar kitaplarını görmüştür. Bunların içinde dikkati çekenleri özellikle belirtir; "Edirne Selimiye kütüphanesinde saklı duran İbni Baytar'ın eski yazma nüshaları ehemmiyetlidir. Şöyle ki: üstlerinde Beyazid II'nin mührü sultanımüşarünileyh'in Tunca kenarında yaptırdığı darüşşifa tabip ve eczacılarının yazıları ve isimleri vardır". Bu bilgiler tıp tarihi ve kültür tarihi açısından önemlidir.

Farmakoloji kitaplarından İbni Baytarı tamamlayan Arapça eserleri, onların Osmanlıca tercümelerini, bu tercüme kitapların hangi kütüphanede olduğunu yazar ve bu kitapların

Üzerindeki manzum takrizleri bile bildirir; " ..bunu sultan Muhammed'i salis adına 1008 yılında divanı âli kâtiblerinden Hasan bin Abdurrahman Türkçe'ye döndürmüştür. Mütercimim yazdığı müzehhep nüsha üstünde sertabib Sinan ve Bakkal Zade Müderris Tabip Mehmet Efendilein Arapça mensur ve manzum takrizleri, kendi el yazıları iledir, bu nüsha dahi Edirne'de Selimiye kütüphanesindedir". Bununla da kalmaz bu eserin Farsça yazılan nüshalarını da incelemiştir; "İran dili ile yazılan en mühim eser "Tuhfetülmüminin" Şahanı safeviden Süleyman Şah adına yazılmıştır. Hicri 1077. Türkçe'ye Mahmud I gününde çevrilmiştir; bende aslı ve tercümesi vardır" der. Bu kitabın Hint hekimleri tarafından da faydalandığını bu sebeple de önemli olduğunu bize bildirir.

F. N. Uzluk Farmakoloji kitaplarının gelişiminde 18. Asır ekolünü çok iyi bilir. Bu dönem Yeni Tıbbın girişi ve tercüme devridir. Bu devrin önde gelenlerinden İznikli Ömer Efendi, Bursalı Mevlevi Derviş Ömer Şifai Dede, talebesi İstanbullu Ali Münşi, Derviş Abbas Vesim'i büyük bir isabetle sıralar; "... bunların kitapları garp irfanından feyiz almış ve bilhassa tıbbi kimyayı dedikleri İatro chimieden bahseder" diye özetler. Bu ekolün arkasından gelen I. Abdülhamit dönemi tercüme eserin yer aldığı bunun da Belgrad'da Matthioli'den çeviren Osman İbni Abdurrahman tarafından yapılan ilaçlar kitabı olduğunu yazar; "Eser 4 fasıldan ibarettir. Tercüme dili çok açık ve güzeldir. Viyana saray kütüphanesinde bulunan nüsha Hekimbaşı Behçet Efendi'ye ait iken kardeşi Abdülhak Molla tarafından Viyana'lı bir baron'a hediye edilmiştir. Viyana'da bulunduğum zaman okudum. (Flügelin kataloğunda tafsilatı vardır). Bu eserin nüshaları İstanbul'da dahi bulunur. Beyazıt Veliyüddin Efendi kütüphanesinde, No.2486. benim kütüphanemde de bir nüshası vardır" diyerek hem konuya hakimiyetini hem de kütüphanesinin ne kadar değerli olduğunu bir kere daha göstermektedir.

F.N. Uzluk İlaçlar Bilgisi kitaplarına Şanizade'nin Edviye'sini ekler. Bu eseri Tıp Tarihine kazandıran kendisidir. Kendi kütüphanesinde Şanizade'nin el yazısı ile orijinal nüshası vardır ve bu kendisi için çok değerlidir. Şanizade'yi manevi hocası olarak kabul eder, onun her bakımından hayranıdır; "Müşarunileyhin kendi eli ile yazıp hazırladığı ve birçok yerlerini silip bozarak düzelttiği kendi nüshası olup fakir talebesine bir lutf eseri olarak intikal etmiştir. Bu nüsha bana muallim M. Cevedet tarafından satın alınarak Almanya'da bulunduğum zaman Münih'e gönderilmişti. Aziz dostumu rahmetle anarım" diyerek minnetle bahseder.

Bu değerli kitabı; "...yalnız şunu şimdiden söylemek lâzımdır ki gerek Arapça belig ve hakimane mukaddimesi ve gerek yazılış tarzındaki sadelik, ilâçların havassı, kullanılacak kısmı, miktarı hakkındaki dürüst fikirleri ile kâlb ilâcı "Digital" den ilk defa bahseden Türk hekimi olmak sıfatı ile hususi bir kıymet kazanır" diye tanıtır.

Bu önemli kitaplardaki bilgileri yanlış yorumlayan veya yanlış bilgi veren tıp tarihçileri için üzüntüsünü bildirir, bir de değerli bir hekimi cahillikle suçlayan bir tıp tarihçisi için ; "Atılmışım iki layüfhemin miyanesine/ Zemine anlatamam, asumane anlatamam" diyerek karamsarlığını dile getirir.

Bilgili kültürlü olup da anlaşılammak Feridun Nafiz hocanın kaderidir. Yaşadığı devir kültür savaşçılarının zor günleriydi. Uzluk Ankara da bu önemli görev için çarpınıyor yaşı ve yakalandığı tüberküloz, mücadelesinde onu zorluyordu. Hiç yılmıyordu; "Emrini vicdanından azim ve ümidini imanından alanlarız" sözü onun düşüncesini çok iyi özetler.

Evlenmedi, tüm parasını kitap ve arşivlere ayırdı. 15.000 ciltlik kütüphane, çok değerli yazmalar, yağlı boya eserler için ailesinin imkânlarını kullandı. Kültür adamı olarak Selçuklu tarihi, tasavvuf ve Mevlevilik konusunda birçok eser yazdı.

Bildiğimiz 236 makale ve 28 kitabını bastırabilmişti. 54 adet yayınlanamamış eseri mevcuttu. Bunu 1971 yılında bir makalede bildiriyor eserlerin isimlerini veriyordu. Tüberküloz ile boğuşan hassas ve içe dönük bir kültür adamıydı. 1972 yılında emekli oldu. 1974 yılında çok sevdiği annesini kaybetti bu acı ona zor gelmişti. 27 Eylül 1974 de Konya'da vefat etti Üçler mezarlığına defnedildi.

Kendisini 72 yaşında en verimli çağında kaybettik. Yayınladığı eserlerinden belki de daha çoğu yayınlanmayı bekliyordu. Türk Tıp Tarihine katacağı çok şey vardı. Konya'nın yetiştirdiği büyük bilim adamlarından olan Uzluk; İyi bir hekim, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede fedakâr bir tabip, Türk tarihi ve kültürünü araştırma ve yazmayı hayatının amacı yapan değerli bir bilim adamıydı. Türk Tıp Tarihinin hem komutanı hem neferi, yeri doldurulamayacak bir araştırmacıydı.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Ayten, "Feridun Nafiz Uzluk ve Mustafa Behçet Efendi", *X. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Armağanı*, 2-3 Mayıs 2002 Konya, s. 55-64.
- Altıntaş, Ayten, "Yaşlı Kahramanlar", *Sağlık Düşünce Dergisi (SD)*, S. 44, Güz 2017,s. 50-53.
- Ölümünden 9 yıl sonra Ordu Hekimbaşısı Yapılan Bir Tabibimiz Dirim Tom XXVI, Ocak-Şubat 1951, S. 1-2, s. 18-25.
- Türk Tıp Tarihi Arşivi, *Dr. A. Süheyl Ünver, Dr. Feridun Nafiz*, İstanbul 1935, Kader Matbaası.
- Türk Tıbbiyesinin 748.ci Yıldönümü Dolayısıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet Zati, Eserleri Üstüne Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi tıp Tarihi Enstitüsü No.3, Ankara 1954.
- Uzluk, Feridun Nafiz, "Bursalı Hekim Ali Münşi Efendi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 3 (ayrım), Ankara 1950.
- Uzluk, Feridun Nafiz, "Dr. Osman Nebioğlu", *Kim Kimdir Ansiklopedisi*, sonuncu fasikül, s. 652.
- Uzluk, Feridun Nafiz, Ankara Tıp Tarihi Enstitüsü Çalışmaları ve yayımlanmamış Kitaplarım, Monografi, Ankara 1971, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un Basılmış, Basılacak Kitapları
- Uzluk, Feridun Nafiz, *Şani zade Ataullah Elkitabül hamis fi zikril edviye*, Türk Tıp Tarihi Arşivi, C. 3, No. 12, 1939.
- Yücel, Ayhan, "Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk ve Adına Kurulan Kütüphanesindeki Tıbbi Yazma Eserlerin Listesi", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi 1990 Bildiriler Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara 1999, s. 173-185.